

Rapport Armoedebarmeter 2010

Decenniumdoelen 2017

Een onderzoek uitgevoerd door
UA-OASeS

Geert Campaert
prof. dr. Danielle Dierckx
prof. dr. Jan Vranken

April 2010

Inhoud

Inleiding	3
Het armoedebeleid boekt geen vooruitgang	3
1. Decenniumdoelen 2017	6
1.1 Doel en opzet van de Armoedebarmometer	6
1.2 Gezondheid	6
1.3 Werk	7
1.4 Inkomen	8
1.5 Wonen	10
1.6 Onderwijs	11
1.7 Samenleven	12
2. Wat zegt de Armoedebarmometer in april 2010?	14
2.1 De huidige evolutie in vogelvlucht	14
2.2 Gezondheid	16
2.2.1 Evolutie	16
2.2.2 Beleidsinitiatieven	16
2.3 Werk	17
2.3.1 Evolutie	17
2.3.2 Beleidsmaatregelen	17
2.4 Inkomen	18
2.4.1 Evolutie	18
2.4.2 Inkomensmaatregelen	18
2.5 Wonen	19
2.5.1 Evolutie	19
2.5.2 Beleidsinitiatieven	19
2.6 Onderwijs	20
2.6.1 Evolutie	20
2.6.2 Beleidsinitiatieven	20
2.7 Samenleven	21
2.7.1 Evolutie	21
2.7.2 Beleidsinitiatieven	21
Overzichtstabellen	23
Bibliografie	30

Het armoedebeleid boekt geen vooruitgang

Donkere wolken boven mensen in armoede!

De naweeën van de economische crisis laten zich almaar harder voelen. Iedereen wordt ermee geconfronteerd. Het wordt steeds duidelijker dat de maatschappelijk kwetsbare groepen de zwaarste prijs betalen. De Armoedebarmometer van Decenniumdoelen 2017 geeft aan dat er zich donkere wolken samenvakken boven mensen in armoede.

'Decenniumdoelen 2017' is een samenwerkingsverband van twaalf organisaties die de krachten bundelen om de leefsituatie van mensen in armoede structureel te verbeteren. Daarom hebben we ons op het vlak van gezondheid, inkomen, arbeid, wonen, onderwijs en samenleven concrete doelen gesteld, die tegen 2017 behaald moeten worden. Bovendien creëerden we een instrument, de Armoedebarmometer, om jaarlijks de evolutie op deze zes domeinen nauwkeurig te meten. Zes 'Armoedebarmometers' laten zien of het beleid op de goede weg is om de 'decenniumdoelen' te halen.

Ondertussen zijn we aan de tweede meting toe. Onderzoeksgroep OASeS van de Universiteit Antwerpen actualiseerde de cijfers voor de indicatoren van de **Armoedebarmometer**. Een nauwkeurige wetenschappelijke invulling van gegevens vraagt echter tijd. Soms hadden we enkel gegevens van 2008 ter beschikking. De financiële crisis was maar net begonnen. Daarom geven deze cijfers waarschijnlijk een té optimistisch beeld van de huidige situatie.

Uit de cijfers van 2008 blijkt dat het beleid in de strijd tegen armoede geen vooruitgang heeft geboekt, wel integendeel. De Armoedebarmometer geeft scherp aan dat de kosten van de basisbehoeftes sterk gestegen zijn. Decenniumdoelen 2017 maakt zich dan ook **grote zorgen** over de situatie van mensen in armoede. Wie een laag inkomen heeft, geeft nu relatief meer uit aan essentiële levenskosten als huur en energiekosten. Deze groep mensen wordt door de crisis erg hard getroffen.

Resultaten in een notendop

Op het vlak van **Gezondheid** is de trend van stijgende basisbehoeften al onmiddellijk zichtbaar. Eén van de meest zorgwekkende vaststellingen die we van de Armoedebaarometer aflezen, is dat steeds meer mensen gezondheidszorgen omwille van financiële redenen uitstellen. Bij de mensen die onder de armoedegrens leven, is dit cijfer van 3,9% naar 4,7% gestegen.

Ook als we het over **Arbeid** hebben, is er weinig goed nieuws te melden. Vanaf de tweede helft van 2008 steeg de werkloosheid opnieuw en het aantal werklozen lag in 2009 elke maand gemiddeld 20% hoger dan in 2008. Ook het percentage kinderen in een gezin waar niemand een inkomen uit werk heeft, blijft stijgen. Dat is een wrange vaststelling. Temeer omdat België, als toekomstig voorzitter van de Europese Unie, kinderarmoede als één van haar prioriteiten naar voren schoof in '2010 Europees jaar tegen de armoede'.

De Armoedebaarometer geeft aan dat het aantal mensen dat moeilijk rondkomt met hun **Inkomen**, opvallend toeneemt. Bij de vorige meting lag hun aantal op 9,6%, nu op 14,8%. De subjectieve armoede stijgt fors. Op 1 juni 2009 voerde de federale overheid een welvaartsaanpassing door bij de laagste sociale uitkeringen, maar nog blijven ze ruim onder de Europese armoedegrens. Bovendien blijkt uit cijfers van de Nationale Bank dat 87.094 personen voor het eerst met een achterstallig krediet werden geregistreerd.

Ook op het domein **Wonen** dezelfde vaststelling: het leven voor mensen in armoede wordt te duur. 33,2 % van de huurders geeft aan dat ze financieel moeilijk hebben om hun woning te verwarmen. Bij de eigenaars ligt dat aandeel op 15%. Ook op het terrein merken de organisaties van Decenniumdoelen 2017 deze evolutie. Hulpverleners signaleren dat de stijgende huurprijzen, in combinatie met de vaak slechte kwaliteit van woningen, voor mensen met de laagste inkomens nijpend worden. Huren op de private huurmarkt wordt praktisch onmogelijk.

In het **Onderwijs** daalt het aantal leerlingen dat in het secundair onderwijs twee of meer jaar achterstand oploopt, nog steeds niet. Er is zelfs een lichte stijging van 6,44% naar 6,54%.

Decenniumdoelen 2017 eist daarom dat het onderwijsbeleid de inspanningen richt op 'gelijke onderwijsuitkomsten'.

Zelfs op het domein **Samenleven** toont de Armoedebaarometer de gestegen kostprijs van het dagelijks leven. Het aandeel personen dat zich geen week vakantie uit kan veroorloven, stijgt van 13,3% naar 17,8%. Wat de deelname aan het verenigingsleven betreft, groeit de kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens. Het verschil bedraagt nu 17,1%, tegenover 13% vorig jaar.

Nood aan daadkracht

De Armoedebaarometer geeft duidelijk aan dat de situatie van mensen in armoede erg penibel wordt. Wil dat zeggen dat het beleid niets doet? Natuurlijk niet. Er zijn een aantal intenties en voorstellen geformuleerd, maar Decenniumdoelen 2017 stelt vast dat het beleid op het vlak van armoedebestrijding niet volstaat. De inspanningen moeten dringend opgevoerd worden. De levenskost is sterk gestegen. Iedereen voelt dat in zijn portemonnee en de politiek heeft hiervoor terecht aandacht. Maar de crisis raakt mensen in armoede het hardst. Het sociaal beleid moet daarom op de eerste plaats afgestemd zijn op **de noden en behoeften van maatschappelijk kwetsbare groepen**.

Nu stroomt er in verhouding meer belastinggeld naar de middenklasse terug. Dit zogenaamde Mattheüeffect ondermijnt de herverdelende kracht van onze welvaartstaat. Daarom eist Decenniumdoelen 2017 de invoering van een **Mattheüstoets**. Naar analogie met een milieueffectrapportage moeten de sociale gevolgen van een beleidsmaatregel op een wetenschappelijk verantwoorde wijze bestudeerd, besproken en geëvalueerd worden. De financiële middelen van het beleid zijn beperkt. Daarom moet er zonder taboes onderzocht worden of het geld wel op de meest efficiënte manier gebruikt wordt om de positie van mensen in armoede te versterken.

Maar met een Mattheüstoets alleen kunnen mensen in armoede hun doktersrekening of huur niet betalen. Als we naar de minimumuitkeringen in België kijken, dan blijkt dat deze onder de Europese armoederisicogrens liggen. Een recent onderzoek naar minimale

budgetstandaarden voor Vlaanderen bevestigt wat ervaringen uit de praktijk al langer aantoonde: de huidige Belgische minimumuitkeringen stellen mensen niet in staat om aan de samenleving deel te nemen. Daarom eist Decenniumdoelen 2017 **de verhoging van de minimumuitkeringen tot aan de Europese armoedegrens**. Dit is zeker geen extreme eis. Een onderzoek van het Rekenhof uit 2008 bewijst dat. Uit deze studie blijkt immers dat het optrekken van alle minimumuitkeringen tot aan de armoedegrens 'amper' 1,25 miljard euro kost. Hoewel de armoedegrens die in dit onderzoek gebruikt werd, ondertussen licht gestegen is - van 822 euro naar 899 euro voor een alleenstaande - heeft de federale overheid geen excuus. Ze is het aan zichzelf verplicht om die inspanning te doen.

Uit de meting van de Armoedebaarometer 2010 blijkt dat de **financiële druk** op de gezinnen toeneemt. Bovendien zorgt de crisis ervoor dat meer en meer mensen hun job verliezen en met een uitkering moeten rondkomen. De minimumuitkeringen zijn in ons land veel te laag. Het is dus niet verwonderlijk dat een steeds grotere groep in onze samenleving met financiële problemen kampt. Minstens even belangrijk is de vaststelling dat de mensen in armoede, die het al moeilijk hadden, het nu nog moeilijker krijgen. Met hun beperkt inkomen kwamen zij al niet rond en nu worden zelfs de meest essentiële levenskosten nog duurder. Het meest zorgwekkende is dat de meeste indicatoren in deze Armoedebaarometer betrekking hebben op een periode waarin het ons economisch nog voor de wind ging. Decenniumdoelen 2017 kan dan ook enkel concluderen dat de nabije toekomst voor mensen in armoede er slecht uitziet. Het wordt tijd dat politici durven kiezen voor een beleid dat voorrang geeft aan mensen in armoede. 2010 is het Europees jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. Bovendien neemt België in het najaar het Europees voorzitterschap waar. Als we Europa het goede voorbeeld willen geven, is dit het moment om werk te maken van de verhoging van de minimumuitkeringen tot aan de Europese armoedegrens.

Namens Decenniumdoelen 2017

Jos Geysels, voorzitter

Decenniumdoelen 2017

1.1 Doelstelling en opzet van de Armoedebaarometer

Op 3 april 2007 lanceerde een breed forum van armoedeorganisaties en sociale bewegingen¹ de 'Decenniumdoelen 2017. Geef armoede geen kans'. Vanuit de vaststelling dat in België 1,5 miljoen mensen in armoede leven en de inkomensongelijkheid blijft toenemen, roepen deze organisaties de overheden op om voorrang te geven aan de strijd tegen de armoede. Ze schuiven zes beleidsdoelstellingen voor de komende tien jaren naar voren.

1. Een halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk
2. Een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt
3. Voor elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen dat de Europese armoederisicodrempel bereikt
4. Een toename van het aantal goede en betaalbare huurwoningen met 150.000 eenheden, waarvan minstens de helft sociale woningen zijn
5. Een daling tot 3% van laaggeletterdheid en laaggecijferdheid bij jongeren, in alle onderwijsvormen en voor alle jongerengroepen
6. Mensen in armoede verbreden hun netwerken

Decenniumdoelen 2017 wil jaarlijks de ontwikkeling van de zes doelen opvolgen. Daarom ontwikkelde het Centrum OASeS in 2008 een **Armoedebaarometer** op basis van meetbare indicatoren, die jaarlijks de evolutie van de armoedesituatie in Vlaanderen opvolgt.

De Armoedebaarometer is samengesteld uit primaire en secundaire indicatoren. De primaire indicatoren geven vooral de sociale toestand van subpopulaties weer. De secundaire indicatoren geven meer inzicht in de aard van de problematiek en ondersteunen de primaire

indicatoren. Het gaat om een secure selectie van indicatoren, die verbonden worden aan de zes vooropgestelde beleidsdoelstellingen. Bij de selectie is er rekening gehouden met de frequentie waarmee nieuwe cijfers voor een indicator beschikbaar zijn, bij voorkeur jaarlijks.

Een aantal van de geselecteerde indicatoren zijn afkomstig van steekproeven in de vorm van enquêtes. De steekproeven van deze enquêtes zijn zo samengesteld dat ze representatief zijn. De resultaten ervan kunnen daarom -binnen een zekere foutenmarge- naar de hele bevolking veralgemeend worden. Bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd in de gegevensbronnen van de indicatoren voor de Armoedebaarometer. We denken hierbij aan personen die in collectieve huishoudens² leven, illegalen en daklozen. De oorzaak hiervan is van praktische, conceptuele en methodologische aard. Het in kaart brengen van de omvang en samenstelling van deze bevolkingsgroepen is in de toekomst noodzakelijk, maar zal verder onderzoek vergen.

Een nulmeting gaf de meest recente cijfers per geselecteerde indicator aan. In een eerste opvolgingsrapport in 2009 gaven we aan hoe de indicatoren het voorbije jaar evolueerden. Dit jaar volgt de tweede actualisering. Als bijlage geven we een overzicht van de indicatoren die gekozen werden voor de nulmeting als de resultaten van de voorbije jaren.

1.2 Gezondheid

Het decenniumdoel gezondheid beoogt een halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk tegen 2017.

In de jaren '80 en '90 werd grootschalig onderzoek verricht naar sociaal-economische gezondheidsverschillen in enkele Westerse landen. De meeste onderzoeksresultaten bevestigden een negatief verband tussen sociaal-economische status en aspecten van mortaliteit en morbiditeit (Mackenbach e.a., 1997). Dit betekent: bij een lage sociaal-economische status is de kans op mortaliteit en morbiditeit hoger. De analyses van de Gezondheidsenquête 1997 bevestigen dit: de

verbanden tussen socio-economische status en levensverwachting, gezonde levensverwachting en meerdere andere gezondheidsindicatoren gelden ook voor ons land (Bossuyt & Van Oyen, 2000; Gadeyne & Deboosere, 2000).

Volgens het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (WIV, 2006) is de subjectieve evaluatie van de eigen gezondheid (zie indicator G1) één van de beste indicatoren voor de algemene gezondheidstoestand op individueel en maatschappelijk niveau. Informatie hierover is terug te vinden in de *Survey on Income and Living Conditions* (SILC) en de Gezondheids-enquêtes. Aangezien de SILC jaarlijks wordt uitgevoerd en de Gezondheids-enquêtes slechts vijfjaarlijks, gebruiken we hier de SILC-gegevens. Bij de subjectieve evaluatie van de eigen gezondheid moeten we de volgende kanttekening maken: mensen met een hogere opleiding of een hoog inkomen stellen, in vergelijking met mensen met een laag inkomen of opleiding, dikwijls hogere eisen alvorens ze vinden dat ze zich 'in goede gezondheid' bevinden. De feitelijke verschillen zouden dan nog groter zijn dan de cijfers aangeven (Contoyannis & Jones, 2004).

Een ander belangrijk domein waarop gezondheidsongelijkheid zich manifesteert, is de levensverwachting en meer specifiek de levensverwachting in goede gezondheid (zie indicator G2). Deze ongelijkheid manifesteert zich al vanaf de geboorte. Zo worden er duidelijke verschillen in foeto-infantiele sterfte (zie indicator G3) vastgesteld op basis van het opleidingsniveau en de nationaliteit van de ouders. Verschillen in levensverwachting in goede gezondheid zijn één van de duidelijkste uitingen van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk. De studie van Bossuyt en Van Oyen over de 'Gezondheidsverwachting volgens socio-economische gradiënt in België', waarbij gegevens van het Rijksregister gekoppeld werden aan de gegevens van de volkstelling van 1991 en de Gezondheidsenquête van 1997, geven een bruikbaar overzicht voor de nulmeting. Een update van de resultaten is in de zomer van 2009 voorzien. Bijkomend onderzoek is aanbevolen om deze cijfers regelmatig te actualiseren.

Ook de financiële toegang tot de gezondheidszorg is een domein waarop de gezondheidsongelijkheid duidelijk tot uiting

komt. De socio-economische verschillen zijn niet eenduidig voor medische consumptie. Het aantal mensen dat gezondheidszorgen moet uitstellen omwille van financiële redenen (zie indicator G4), weerspiegelt de kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens. Dit laatste is een indirecte indicator van de hoogte van de gezondheidskosten voor de lagere inkomensgroepen. Momenteel wordt de hoogte van de gezondheidskosten niet systematisch berekend en bijgehouden. Het Intermutualistisch Agentschap en het Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg voert sporadisch onderzoek uit. Een systematische monitoring van de gezondheidskosten gebeurt echter niet.

1.3 Arbeid

Een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt, vormt het decenniumdoel voor het thema arbeid.

De indicator voor arbeid is het percentage volwassenen en kinderen dat leeft in een huishouden zonder inkomen (zie indicator A1).

Betaalde arbeid is voor een groot deel van de bevolking de voornaamste bron van inkomen en biedt een belangrijke buffer tegen financiële armoede. Door betaalde arbeid worden sociale zekerheidsrechten opgebouwd die het inkomensverlies bij het wegvallen van een job verminderen. Ongelijke kansen op de arbeidsmarkt zorgen voor een ongelijke spreiding van het armoederisico. Daarom is het nodig om aandacht te besteden aan de verschillende kansengroepen (zie indicator A2) die minder dan gemiddeld op de arbeidsmarkt voorkomen.

De laaggeschoolden (maximaal diploma lager secundair onderwijs) vormen één van deze kansengroepen. Er zijn verschillende redenen waarom laaggeschoolden niet aan een job geraken of in de werkloosheid belanden. Werkgevers stellen steeds meer eisen aan kennis en vaardigheden en de daarmee verbonden diploma's. De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, 2005) signaleert dat de werkloosheidsval, waarbij het financieel aantrekkelijker is om werkloos te blijven dan te werken, vooral terug te vinden is bij laagbetaalde jobs, uitgevoerd door laaggeschoolden. Ouderen

² ABVV, ACV, ACW, Minderhedenforum, Samenlevingsopbouw Vlaanderen, Socialistische Mutualiteiten en socio-culturele verenigingen, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Verbruikerssateljee, Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Vlaams Minderhedencentrum, Welzijnszorg en Cera

³ Het gaat hier bijvoorbeeld over rusthuizen, kloosters, psychiatrische instellingen of strafinstellingen.

(50-plussers) zijn een tweede kansengroep die minder aanwezig zijn op de arbeidsmarkt. Ze treden vervroegd uit, al dan niet gedwongen, via vervroegde uittredstelsels zoals brugpensioenen. Onder druk van de vergrijzing probeert men de laatste jaren deze ouderen langer aan het werk te houden. Dit kan gevolgen hebben voor de werkloosheidscijfers. Deze evolutie verdient de komende jaren zeker aandacht. Als 50-plussers in de werkloosheid belanden, blijkt het zeer moeilijk om er nog uit te geraken. Ook jongeren hebben extra opvolging nodig. Werkloosheid op jonge leeftijd kan immers een negatieve invloed uitoefenen op de verdere loopbaan. Een van de oorzaken van de jeugdwerkloosheid is de moeizame aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt, en vooral voor enkele subgroepen: ongekwalificeerde uitstromers, afgestudeerden met enkel een ASO-diploma en schoolverlaters van het alternerend leren die tijdens hun studies geen werkervaring opdeden. (SERV, 2007a).

De evolutie van het aantal schoolverlaters die na één jaar nog werk zoeken (zie indicator A3) is dan ook een cruciale indicator voor de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt.

Uit een onderzoek van Thielens (Tielens, 2005b) blijkt dat het verschil in kansen op de arbeidsmarkt tussen allochtonen van buiten de EU en autochtonen nergens zo groot is als in Vlaanderen en België. Een van de verklaringen voor deze achtergestelde positie is het lagere onderwijsniveau. Maar dit scholingsprobleem verklaart niet alles. Ook tussen hooggeschoolde allochtonen en hooggeschoolde autochtonen is er een duidelijk verschil in tewerkstelling.

Niet alleen een job maar ook de duur van de werkloosheid speelt een rol in het risico op armoede. Zo is langdurige werkloosheid (zie indicator A4) een belangrijke oorzaak van inkomensarmoede. Als mensen langer moeten rondkomen met een beperkt inkomen (werkloosheidsvergoeding) raken eventuele financiële reserves op. De aanschaf van duurzame consumptiegoederen (een koelkast of wasmachine) wordt uitgesteld. De uitsluiting duikt ook op andere, niet-materiële levensdomeinen op. Hoe langer men werkloos is, hoe kleiner de kans om opnieuw werk te

vinden. Op termijn gaan de nodige ervaring, vaardigheden en attitudes verloren en werkgevers interpreteren langdurige werkloosheid vaak als een gebrek aan motivatie (Bardone & Guio, 2005).

Hoewel een job in de meeste gevallen een bescherming tegen armoede biedt, is dat niet in alle gevallen afdoende. Armoede bij werkenden (zie indicator A5) komt voor bij:

- werkenden in laagbetaalde jobs;
- bij bepaalde huishoudens met slechts één kostwinner en verschillende afhankelijke gezinsleden;
- bij mensen met terugkerende werkloosheid;
- bij mensen die er niet in slagen een voltijdse job te vinden.

Belangrijke secundaire indicatoren voor arbeid hebben betrekking op de organisatie van de arbeidsmarkt. Zo is de combinatie van arbeid en gezin moeilijker voor bijvoorbeeld eenoudergezinnen. Het tekort aan plaatsen in de kinderopvang in Vlaanderen is dan een relevante indicator. Helaas zijn er geen algemene gegevens over het tekort aan plaatsen. Vlaanderen haalt de Europese norm van 33 kinderopvangplaatsen per 100 kinderen tot 3 jaar. In de praktijk blijkt deze capaciteit onvoldoende. De overheid creëert zelf ook rechtstreeks jobs voor mensen die zich moeilijk een plaats kunnen veroveren op de arbeidsmarkt. De tewerkstelling in de verschillende vormen van de sociale economie is een indicator van de overheidsinspanningen op dit gebied. Ook de mate waarin de overheid via de VDAB kansengroepen in trajectbegeleiding al dan niet oververtegenwoordigd, is een interessante indicator. We nemen deze cijfers op in de tabel.

1.4 Inkomen

Het decenniumdoel over inkomen luidt dat elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen heeft dat de Europese armoederisicodrempel haalt.

Zoals eerder aangegeven, is het meten van het beschikbare inkomen, een indirecte meting van armoede. Volgens de definitie van Eurostat is er een verhoogd armoederisico, wanneer het

equivalent netto inkomen lager ligt dan 60% van het nationaal mediaan equivalent inkomen. Voor een alleenstaande is dat bedrag € 899 per maand, voor elke bijkomende volwassene wordt dat met 50% verhoogd, en voor elk kind met 30%. Voor een gezin met twee volwassenen en twee kinderen ligt de armoedegrens dus op € 1.888. Deze definitie wordt ook in de SILC-enquête gebruikt om armoedecijfers van verschillende landen te vergelijken.

Het algemene armoedecijfer (zie indicator I1) voor een land of regio is een belangrijke indicator voor de meting van inkomensarmoede. Dit cijfer maakt het mogelijk om de positie van Vlaanderen te bepalen in vergelijking met andere landen en regio's.

Uit de opeenvolgende metingen van de SILC-enquête en zijn voorgangers blijkt duidelijk dat bepaalde kansengroepen (zie indicator I1) een hoger dan gemiddeld armoederisico hebben. Het is dan ook aangewezen om van deze kansengroepen (alleenstaanden, eenoudergezinnen en ouderen) het armoederisico-percentage op te volgen.

Het beschikbare inkomen alleen heeft een aantal tekortkomingen als indicator van armoede. Zo is de context waarin mensen leven van groot belang (Ringens, 1995). Bovendien variëren de middelen en behoeften van mensen tijdens de levensloop. Ook zijn middelen en behoeften in de tijd deels afhankelijk van vroegere levensloopervaringen (Dewilde, 2003).

Een indicator die aangeeft in hoeverre inkomensarmoede ook effectief tot levensstijldeprivatie leidt, is de vraag rond subjectieve armoede (zie indicator I2) in de SILC-enquête. Daarbij geven mensen zelf aan of ze vinden dat ze met hun inkomen kunnen rondkomen. Een tekortkoming bij het meten van het beschikbare inkomen is dat de tijdsdimensie niet gevat wordt. Uit onderzoek blijkt dat de correlatie tussen inkomen en levensstijldeprivatie toeneemt naarmate mensen langer inkomensarm zijn (Whelan, Layte & Maître, 2002). Een tijdelijk inkomenstekort vertaalt zich dan ook niet altijd in een achteruitgang van de levensomstandigheden. Daarom is het ook noodzakelijk om in de Armoedebaremeter een indicator op te nemen over langdurige armoede. Vanaf 2007 wordt langdurige armoede gemeten

via de SILC-enquête. Zodra deze gegevens beschikbaar zijn, nemen we dit op in de barometer.

Een andere manier om te meten of een inkomen onder de armoedegrens al dan niet problematisch is, is nagaan of personen in de praktijk beperkte financiële middelen hebben. Indicatoren hierover zijn ook opgenomen in de jaarlijkse SILC-enquête (zie indicator I3).

Te lage inkomsten en te hoge uitgaven leiden op termijn tot problematische schulden (zie indicator I4). Dit kan het gevolg zijn van wanbeheer of overmatige consumptie. Maar ook life events als werkloosheid, ziekte of scheiding kunnen een grote financiële impact hebben en mensen in een situatie van schuldoverlast brengen (De Greef, 1992). Een schuldenlast leidt vaak tot sociale uitsluiting op verschillende gebieden. Het is dan ook aangewezen om hierover een indicator op te nemen in de Armoedebaremeter.

Het opvolgen van de evolutie van armoede bij allochtonen zou ook deel moeten uitmaken van deze Armoedebaremeter. Er is echter geen betrouwbaar cijfermateriaal voorhanden. Vaak is het aandeel van allochtonen in steekproeven van surveys te beperkt om hieruit conclusies te trekken. Dit geldt zeker wanneer we de allochtone populatie willen opdelen in subgroepen. Om toch een indicatie te geven, worden de cijfers opgenomen over het onderzoek naar armoede bij allochtonen. Dit onderzoek werd recent in opdracht van de Koning Boudewijnstichting uitgevoerd (zie indicator I5). De cijfers geven een ruwe indicatie van het armoederisico bij allochtonen in België.

Secundaire indicatoren kunnen, gezien hun rol in het bepalen van het inkomen, de invloed van het beleid illustreren. Bijvoorbeeld de minimumbedragen voor pensioenen, loon, werkloosheid, invaliditeit en leefloon. Om de schuldenlast te meten, zijn deze indicatoren ook inzetbaar: het aantal mensen met een collectieve schuldenregeling of het aantal mensen dat geregistreerd staat met achterstallige contracten bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren. Deze gegevens geven meer inzicht in de problematiek. De cijfers worden opgenomen in de overzichtstabel in bijlage.

1.5 Wonen

Het decenniumdoel voor wonen stelt dat er een toename tegen 2017 moet zijn van 150.000 goede en betaalbare huurwoningen, waarvan minstens de helft sociale woningen.

Hoewel het recht op een behoorlijke huisvesting in de grondwet vermeld wordt, is de woonproblematiek voor lagere inkomensklassen schrijnend. Algemeen zijn de problemen op de huurmarkt het grootst. Inkomensarmen zijn vaak noodgedwongen op huurwoningen aangewezen omdat de aankoop van een eigen woning te hoog gegrepen is. De armoedecijfers bij huurders liggen fors hoger dan bij eigenaren van woningen. Armoedebestrijding moet zich daarom voornamelijk op de huurdersmarkt richten.

Cijfers over de omvang en kwaliteit van de private huurmarkt zijn beperkt beschikbaar. De Sociaal-Economische Enquête van 2001, waarbij de woonsituatie van de bevolking werd gepeild, gaf een volledig beeld van het aantal huurwoningen in Vlaanderen. Deze cijfers werden geüpdatet in de Woonschouwing en Woonsurvey 2005. Dat is een grootschalig onderzoek naar de kwaliteit van het woningbestand in Vlaanderen en naar de woonsituatie van de Vlaming. De gegevens van de Woonsurvey (zie indicator W1) worden gebruikt om het aantal private huurwoningen in Vlaanderen te meten. Dit is een extrapolatie van een (ruime) steekproef, daarom is er een zekere foutenmarge. Op dit moment zijn er (nog) geen nieuwe edities van de Woonsurvey gepland, zodat een evolutie niet opgevolgd kan worden. Dit is dan ook een aandachtspunt. Het zou goed zijn als het Steunpunt Ruimte en Wonen een nieuwe Woonsurvey zou uitvoeren.

Sinds 2007 is er de verplichte registratie van huurcontracten, waardoor er een uitgebreide database beschikbaar is bij de afdeling Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van de FOD Financiën. In principe kan het aantal private huurwoningen in Vlaanderen hiervan worden afgeleid. Wordt langs deze weg de evolutie van het aantal private huurwoningen onderzocht? Momenteel

is dit nog niet mogelijk. De volgende Census in 2011 wordt niet meer uitgevoerd op basis van een uitgebreide sociaal-economische enquête zoals in 2001. Het rapport zal een globaal beeld van de bevolking schetsen door de bestaande administratieve bestanden te koppelen. In principe zou dit kunnen leiden tot een goed overzicht van het woonpatrimonium in Vlaanderen.

Cijfers over het aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen (zie indicator W2) zijn wel beschikbaar. Deze gegevens worden door de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen bijgehouden en jaarlijks geüpdatet. Het aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen geeft slechts gedeeltelijk een beeld van de rol van de sociale huisvesting. Zo blijkt uit recent onderzoek (Winters e.a., 2004) dat maar liefst 39% van alle private huurders voldoet aan de wettelijke voorwaarden om in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning. Dat komt overeen met ongeveer 180.000 gezinnen. Een aanzienlijk deel van deze gezinnen belandt op wachtlijsten voor de sociale huurmarkt.

Het aantal personen op een wachtlijst voor een sociale huurwoning nemen we op als indicator (W3). Zo geven we aan in hoeverre de sociale huurmarkt de personen die er beroep op willen doen, kan verder helpen.

De kosten verbonden aan wonen zijn de afgelopen jaren stelselmatig toegenomen. Vooral voor de laagste inkomensgroepen is dit de grootste maandelijks uitgavenpost. De woonquote³, de woonkosten, nam de voorbije jaren toe. Zo steeg de gemiddelde woonquote voor private huurders tussen 1995 en 2005 met 7,7% (Campaert, 2007). De woonquote voor eigenaars en huurders is dan ook een aanvullende indicator (W4) die laat zien hoe zwaar de woonkosten doorwegen op het gezinsbudget. Informatie over de woonquote staat in de jaarlijkse Huishoudbudgetenquête en in de SILC-enquête. De cijfers uit de SILC-enquête worden gebruikt, omdat de Huishoudbudgetenquête te kampen heeft met een beperkte omvang en een grote uitval. In de editie 2006 is de vraagstelling in de SILC-enquête over de woonkosten veranderd.

De betrouwbaarheid van deze cijfers wordt nu verder onderzocht voordat ze vrijgegeven worden. Vanaf 2007 kan de woonquote opnieuw berekend worden op basis van de SILC-enquête. Voor de nulmeting van de Armoedebareometer zijn de resultaten van de Woonsurvey 2005 gebruikt.

Een subjectieve indicator voor de betaalbaarheid van wonen is de mate waarin de totale woonkosten al dan niet een zware last vormen (W5). Omdat woonkosten niet tot de naakte woonkosten gereduceerd kunnen worden, wordt een extra indicator (W6) aan de barometer toegevoegd. Deze indicator geeft aan hoe verwarmingskosten doorwegen op het budget.

Een andere indicator is het aantal slechte woningen in Vlaanderen. Hiervoor wordt beroep gedaan op de gegevens uit de Woonschouwing en Woonsurvey uit 2005. De komende jaren is er geen garantie voor een update van de cijfers, daarom worden de resultaten van de SILC-enquête gebruikt. Het gaat om het aandeel van de bevolking dat leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit of met een gebrek aan comfort (zie indicator W7).

De laatste twee secundaire indicatoren zijn de resultaten van een onderzoek uit 2003 'Klein wonen' in Vlaanderen. De andere indicator is het aantal actieve budgetmeters in Vlaanderen voor de verwarmingskosten van een woning.

1.6 Onderwijs

Het Decenniumdoel voor het domein onderwijs wil een daling tot 3% realiseren van laaggeletterdheid en laaggecijferdheid bij jongeren, in alle onderwijsvormen en voor alle jongerengroepen.

Zoals eerder aangegeven is het opleidingsniveau sterk verbonden met de kans op het vinden én houden van een job. Laaggeschoolden verzeilen vaker in de werkloosheid en geraken er ook moeilijker uit. Het belang van een goede opleiding staat dan ook niet ter discussie.

Om de laaggeletterdheid bij jongeren te kennen, worden de gegevens van het Europese driejaarlijkse PISA-onderzoek gebruikt. Sinds 2000 neemt Vlaanderen deel aan dit onderzoek

naar geletterdheid van 15-jarigen. In het algemeen scoort Vlaanderen zeer goed in dit onderzoek, maar deze score verbergt grote verschillen tussen de leerlingen. Als indicator (O1) van de socio-economische verschillen in geletterdheid en gecijferdheid nemen we de verschillen in scores voor leesvaardigheid en wiskunde naar de herkomst van de leerlingen op.

Schoolse achterstand is een andere indicator die gebruikt wordt. Twee of meer jaar achterstand in het secundair onderwijs oplopen, is een aanduiding van een verkeerde oriëntatie en/of een gebrek aan motivatie. Het resultaat is vaak een ongekwalificeerde uitstroom. Daarom kiezen we als indicator het aandeel leerlingen dat minstens twee jaar schoolse achterstand heeft opgelopen (O2). Door deze achterstand is er ieder schooljaar een flink aantal leerlingen dat de schoolbanken verlaat zonder diploma. De kansen van deze jongeren op de arbeidsmarkt zijn beperkt. Bekend is dat een fors deel van deze groep één jaar na het verlaten van de school nog op zoek is naar werk. Deze ongekwalificeerde uitstroom (zie indicator O3) terugdringen, is een belangrijke doelstelling in de armoedebestrijding. De evolutie van het aantal ongekwalificeerde uitstromers is daarom een indicator voor de Armoedebareometer.

Er is een vermoeden dat kinderen met een lage sociaal-economische status vaker naar het buitengewoon onderwijs doorverwezen worden. Een directe indicator die het aantal onterechte doorverwijzingen aangeeft, is de verhouding tussen het aantal GOK-leerlingen in het gewoon onderwijs en in het buitengewoon onderwijs. Indien de sociaal-economische status geen rol speelt, zou de spreiding van deze leerlingen tussen het buitengewoon en gewoon onderwijs gelijk moeten zijn. Andere factoren spelen ook een rol. Daarom moeten de resultaten van deze indicator met de nodige voorzichtigheid gebruikt worden. Deze indicator kan nog niet berekend worden, want in het buitengewoon onderwijs wordt niet geregistreerd welke leerlingen op de GOK-indicatoren scoren. In opdracht van minister Vandenbroucke werd eind 2007 onderzocht of er extra (financiële) inspanningen nodig zijn in het buitengewoon onderwijs voor leerlingen die voldoen aan de GOK-indicatoren. De studie gaf aan dat dit in bepaalde gevallen aangewezen was. De kans bestaat dus dat men

⁴ De maandelijkse naakte woonkosten: de huurprijs zonder verbruikskosten voor huurders en het maandelijks afbetaald bedrag voor de hypothecaire lening voor eigenaars.

het scoren op GOK-indicatoren in het buitengewoon onderwijs gaat registreren. Zo wordt het dan mogelijk om de verhouding tussen leerlingen die scoren op één of meerdere GOK-indicatoren in het gewoon en buitengewoon onderwijs op te volgen.

De deelname aan levenslang leren (zie indicator O4) laten stijgen, is één van de doelen van de Europese Lissabon-agenda. Op latere leeftijd kan men daardoor de vaardigheden en competenties voor geletterdheid en gecijferdheid verbeteren. Deelname aan levenslang leren gebeurt vaker door hooggeschoolden, maar de cijfers over de deelname van laaggeschoolden, nemen we als indicator op. Deze indicator geeft inzicht of mensen na hun schoolloopbaan de gevolgen van een opleiding die tekort schoot, nog (kunnen) corrigeren.

De kostprijs van onderwijs is een secundaire indicator. Zolang het onderwijs niet kosteloos is, blijven er scholen bestaan die discrimineren onder andere via de kosten. Hierdoor blijft het risico in stand dat sterke leerlingen samen zitten in elitescholen en zwakkere leerlingen verkommeren in 'gettoscholen' (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007). Er wordt echter geen systematisch onderzoek uitgevoerd naar de kosten van het secundair en hoger onderwijs. Een suggestie voor de overheid: deze kosten jaarlijks meten zodat de evolutie kan opgevolgd worden. In de tabel staan de meest recente cijfers over de kosten in het secundair onderwijs

1.7 Samenleven

Dit Decenniumdoel stelt dat mensen in armoede hun netwerken moeten kunnen verbreden.

In dit onderzoek wordt de definitie gebruikt voor sociale netwerken van O'Reilly (O'Reilly, 1988). Hij definieert sociale netwerken als 'een analytisch concept, dat wordt gehanteerd om de structuur van relaties tussen individuen of groepen van individuen te beschrijven'. Het gaat dus om de aard en de kwaliteit van relaties tussen individuen en groepen. Onderzoek heeft aangetoond dat de aard en kwaliteit van sociale netwerken positief of negatief kunnen inwerken op de fysieke en mentale gezondheid. Het zou zelfs een impact hebben op de

levensverwachting (Cattel, 2001; WIV, 2002). Mensen in armoede hebben omwille van hun situatie meer stress. Dit ondermijnt heel wat mogelijke bronnen voor sociale ondersteuning. Het vormt een bedreiging voor bestaande relaties en huwelijken. Armen kunnen bijkomende stress ervaren wanneer hun netwerkleiden (gelijkaardige) crises doormaken (Belle, 1982).

Uit analyse van de Gezondheidsenquêtes (De Boyser & Levecque, 2007) blijkt dat de sociale netwerken van personen in armoede niet kleiner zijn dan die van anderen. Ook de contactfrequentie is gelijkwaardig. Door de beperkte relevantie en de geringe beschikbaarheid van de gegevens (vijfjaarlijks) via de Gezondheidsenquêtes, nemen we geen indicator op over de frequentie van sociale contacten.

Volgens De Boyser en Levecque zijn er wel duidelijke verschillen in de kwaliteit van de netwerken tussen mensen onder of boven de inkomensarmoedegrens. Personen in armoede geven aan dat ze bij problemen minder op hulp van de familie of de omgeving kunnen rekenen. Een indicator (S1) hiervoor is de mate waarin iemand op hulp kan rekenen van iemand uit zijn huishouden of van zijn naasten. Deze indicator komt uit de SILC-enquête. Een kanttekening: vanaf de editie 2008 wordt dit onderwerp waarschijnlijk niet meer in de SILC-enquête opgenomen. In de context van armoede(bestrijding) is het echter een uiterst relevant thema en valt dit te betreuren.

Uit het rapport van het Steunpunt Recreatief Vlaanderen (2005) blijkt dat de mate waarin iemand deelneemt aan cultuur aan het opleidingsniveau verbonden is. Hooggeschoolden nemen meer en vaker deel aan het publieke culturele leven dan lageropgeleiden. Dit geldt ook voor populaire cultuurvormen. Volgens het onderzoek hangt de grootte van het sociale (vrijtijds)netwerk sterk af van de mate waarin iemand deelneemt aan het culturele leven. Om de uitsluiting voor samenleven te meten, wordt deelname aan het cultuurleven (S1) als indicator gekozen.

De jaarlijkse Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV)- survey biedt meer gedetailleerde informatie over de deelname aan cultuurvormen.

Bijkomende indicatoren (S2 en S3) worden daarom de verschillen in participatie aan theater of toneel en bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij. Het meten van de effecten van sociaal-artistieke projecten is een potentieel interessante indicator, maar vraagt extra onderzoek.

Er zijn onvoldoende gegevens over de beeldvorming en de vooroordelen in de maatschappij over dit decenniumdoel. Daarom is hierover geen indicator opgenomen.

Tenslotte zijn er twee indicatoren uit de SILC-enquête die aangeven wat het gevolg is van een tekort aan middelen op netwerken van personen. Het gaat om mensen die omwille van financiële redenen geen internetverbinding hebben (S4) of zich jaarlijks geen week vakantie weg van thuis, kunnen veroorloven (S5).

De secundaire indicatoren voor samenleven zijn de middelen die besteed worden aan sociaal-artistieke projecten en vakantieparticipatie.

Wat zegt de Armoedebaarometer in april 2010?

Is de armoede gestegen of gedaald? Boekt het huidige armoedebeleid positieve resultaten? Geraken we, al dan niet gestaag, dichterbij de resultaten van de doelstellingen die we drie jaar geleden geformuleerd hebben? In dit rapport geven we een genuanceerd antwoord op deze vragen.

Dit is de tweede actualisering van de Armoedebaarometer. De wijzigingen in een periode van één of twee jaar zijn dikwijls minimaal. De schommelingen in de cijfers zijn soms zo klein zijn dat ze statistisch niet significant zijn. Door meerdere indicatoren per doelstelling op te nemen, neemt de kans toe dat nuances in de problematiek zichtbaar worden. De impact van deze crisis kan vandaag nog niet eenduidig bepaald worden. De gegevens die we in deze Armoedebaarometer gebruikten, lopen immers achter op de werkelijkheid. De volle impact van de crisis is nog niet zichtbaar in deze editie, maar zal zich ongetwijfeld verder manifesteren.

Behalve de actuele cijfers geven we per thema of doelstelling een overzicht van de beleidsinitiatieven en andere zaken die (mee) de evolutie op korte termijn kunnen verklaren. In Vlaanderen is evaluatie en monitoring van beleidsinitiatieven nog niet sterk ingeburgerd. Instrumenten als een armoedetoets voor proactieve evaluatie of een ex-post evaluatie via een armoede-effectenrapport worden niet gebruikt. Het meten van de uiteindelijke impact van maatregelen gebeurt zelden, wat maakt dat het werkelijke effect van maatregelen niet bekend is. Toch staan we in dit rapport stil bij de belangrijkste beleidsinitiatieven, die kunnen bijdragen tot het realiseren van de decenniumdoelstellingen. De mate waarin ze dit doen zal echter niet altijd exact te meten zijn. In een aantal gevallen is dit te wijten aan het ontbreken van een evaluatie van deze maatregelen. Soms zal het gewoon nog te vroeg zijn om de uiteindelijke impact nu al te bepalen.

2.1 De huidige evolutie in vogelvlucht

Laat ons de algemene evolutie van dichtbij bekijken, een meer uitgebreide toelichting volgt vanaf deel 2.2.

Gezondheid

Een opmerkelijke vaststelling is dat meer mensen gezondheidszorgen moeten uitstellen omwille van financiële redenen. De onderhoudskosten zijn voor iedereen gestegen en steeds meer mensen hebben moeite om rond te komen.

De hoofdindicator, het subjectief gezondheidsgevoel, wijst dit jaar op een verkleining van de kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens. De wijzigingen liggen nog binnen de statistische foutmarge, waardoor we niet met zekerheid kunnen stellen dat het hier om een effectieve trend gaat.

In het overheidsbeleid zien we geen significante koerswijziging. Gezondheidsongelijkheid wordt voornamelijk via preventie aangepakt. Daarnaast zijn ook de toegankelijkheid en betaalbaarheid van de gezondheidszorg belangrijke doelstellingen van het beleid.

Werk

Na een periode van dalende werkloosheidscijfers, kan enkel nog negatief nieuws gemeld worden. Vanaf de tweede helft van 2008 is de werkloosheid opnieuw beginnen stijgen, en het aantal werklozen lag in 2009 elke maand gemiddeld 20% hoger dan in 2008. Algemeen wordt aangenomen dat de werkloosheid zal blijven toenemen. De berichten over bedrijfs-sluitingen dwingen te hopen op beterschap in een verre toekomst. De cijfers vlak voor de crisis gingen de goede richting uit, wat doet vermoeden dat het overheidsbeleid het een en het ander onder controle had. De cijfers voor 2008 geven aan dat het aantal gezinnen in Vlaanderen waar niemand werkt, stabiliseert. Het percentage kinderen in een gezin waar niemand een inkomen uit werk heeft, stijgt licht tot 5,9%, het aandeel volwassenen daalt nog licht tot 7,9%. De gemiddelde werkloosheidsgraad in 2008 daalde tegenover 2007, ook voor de meeste kansengroepen. Men moet nu investeren in een heropleving van de economie, om dan opnieuw kansen op de arbeidsmarkt voor iedereen te kunnen nastreven.

Zowel op Vlaams als op federaal vlak zijn er het afgelopen jaar initiatieven genomen om de

stijging van de werkloosheid af te remmen. Het Vlaams werkgelegenheids- en investeringsplan (WIP) wil een aanpak op maat bieden voor alle werkzoekenden, en ook opleidingen stimuleren. Op federaal niveau werden een aantal maatregelen genomen om arbeidsprestaties te verminderen zonder ontslagen en een specifiek aanwervingsplan voor risicogroepen werd uitgewerkt.

Inkomen

Dit jaar stijgt het aantal mensen van 9,6% tot 14,8% dat aangeeft het moeilijk te hebben om rond te komen. Dit is de subjectieve armoede. In de armoedecijfers is dit niet terug te vinden. Het percentage van armoederisico ligt wel wat lager, maar deze daling is echter statistisch niet significant. Op 1 juni 2009 werd nog een welvaartsaanpassing doorgevoerd bij de laagste sociale uitkeringen, maar ook met deze aanpassing liggen ze nog steeds onder de armoedegrens.

Wonen

Het aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen steeg met 1% tegenover vorig jaar. Zowel bij eigenaars als bij huurders stijgt het aandeel van de bevolking dat aangeeft het financieel moeilijk te hebben om zijn woning te verwarmen, tot respectievelijk 15,5% en 33,2%. Het woonbeleid zal de komende jaren een inhaalbeweging doorvoeren met 43.000 bijkomende sociale woningen tegen 2020. Ook de huursubsidie zal uitgebreid worden, in de eerste plaats naar mensen die al lang op de wachtlijst staan voor een sociale woning.

Onderwijs

De resultaten van het PISA-onderzoek 2009 (Program for International Student Assessment meet de leerprestaties van 15-jarigen in Vlaanderen en de wereld) zullen pas op het einde van 2010 bekend zijn. Daarom is het nog niet mogelijk om de evolutie op het gebied van laaggeletterdheid ten opzichte van de nulmeting weer te geven. We hebben wel gegevens over het aantal leerlingen dat twee of meer jaar achterstand oploopt in het secundair onderwijs. Dit aantal stijgt (licht) verder, wat een slecht voorteken is voor wat de PISA-cijfers zullen brengen. De deelname aan levenslang leren van laaggeschoolden situeert zich nog altijd op het niveau van de nulmeting. Het onderwijsbeleid blijft ondertussen 'gelijke kansen' als uitgangspunt van haar beleid

nemen, en zal de komende jaren verder werken aan de kosten van het onderwijs, de hervorming van het secundair onderwijs en de taalkennis.

Samenleven

De kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens neemt licht toe voor wat hun deelname aan het verenigingsleven betreft. De kloof bedraagt nu 17,1% tegenover 13% vorig jaar. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door een stijgende deelname van personen boven de armoedegrens. De deelname onder de armoedegrens wijzigt niet significant. Dezelfde verbreding van de kloof stellen we ook vast tussen mensen met een diploma lager secundair onderwijs tegenover universitair onderwijs, wanneer het gaat over het bezoeken van een museum, tentoonstelling of galerij. Ook in dit domein vinden we een aanwijzing van de gestegen kostprijs van het dagelijks leven: het aandeel personen dat zich geen week vakantie weg van huis kan veroorloven, stijgt van 13,3% naar 17,8%.

De Vlaamse overheid wil de komende jaren werk maken van een evenredige deelname van alle doelgroepen aan alle domeinen van het maatschappelijk leven. Daarom moet elke minister voor zijn of haar beleidsdomein maatregelen nemen om die gelijke deelname te garanderen. Dit masterplan zal ook concrete acties, een tijdsplanning, meetbare doelstellingen en een monitoringsysteem bevatten. Dit laatste ontbrak de voorbije jaren vaak in de beleidplannen. Het masterplan zou een duidelijke stap vooruit zijn.

Conclusie

Op verschillende domeinen neemt de financiële druk toe en dit in twee betekenissen: voor wie het financieel moeilijk heeft, wordt het nog moeilijker, en een steeds grotere groep kampt met financiële problemen. We hebben duidelijke indicaties op het vlak van moeilijk betaalbare gezondheidszorgen, te hoge woonkosten en een stijgende subjectieve armoede. De investeringen in menselijk kapitaal leiden evenmin tot positieve resultaten: het aantal jongeren met twee of meer jaar schoolachterstand blijft stijgen. De participatiekloof qua vrijetijdsbesteding, individuele ontplooiing en sociale netwerken neemt eerder toe tussen wie onder of boven de armoedegrens leeft.

2.2 Gezondheid

2.2.1 Evolutie

De EU-SILC-enquête van 2008² wijst op een verkleining van de kloof van het subjectief gezondheidsgevoel tussen mensen boven en onder de armoedegrens; een lichte toename van de betaalbaarheid van de gezondheidszorg. Beide evoluties zijn echter te klein om statistisch significant te zijn. De stijging van de betalingsproblemen stellen we ook op andere levensdomeinen vast. Is het de illustratie van de stijgende levensduurte en/of levenskost in 2008? Voor de indicator over foeto-infantiele sterfte, of de sterfte bij de geboorte en in het eerste levensjaar zijn er dit jaar geen nieuwe cijfers beschikbaar. De cijfers voor de geboorten in 2007-2008 zullen pas vanaf juli 2010 beschikbaar zijn.

2.2.2 Beleidsinitiatieven

Het World Health Report uit 2002 stelt: 'De voornaamste risicofactoren voor de gezondheid zijn tabak, hoge bloeddruk, cholesterol, te lage consumptie van fruit en groenten, tekort aan fysieke mobiliteit, druggebruik, onveilige seks en ijzertekort.' Levensstijl heeft een belangrijke invloed op een aantal van deze factoren (Mackenbach, 2005). Het Vlaams gezondheidsbeleid focust dan ook sterk op preventie om verschillen in levensstijl die gezondheidsongelijkheid veroorzaken, aan te pakken. Ook de toegankelijkheid en de betaalbaarheid zijn speerpunten in het welzijns- en gezondheidsbeleid. In 2009 en 2010 zal de Vlaamse regering evenwel moeten besparen, ook in het domein van de gezondheidszorg. Pas vanaf 2011 zal er ruimte zijn voor een vernieuwd sociaal beleid.

→ *Inzetten op preventie*

Preventie is en blijft een belangrijke pijler in het gezondheidsbeleid van de Vlaamse overheid. De opsporingsprogramma's voor kanker zullen de komende jaren wel op hun doelmatigheid geëvalueerd worden. Bepaalde sreeningsonderzoeken hebben bijvoorbeeld onvoldoende gezondheidswinst, of zelfs meer nadelen dan voordelen (Vandeurzen, 2009). Het in 2008 uitgewerkte actieplan middelengebruik (tabak, alcohol en drugs) zal de

komende jaren verder worden uitgevoerd. Hetzelfde geldt voor het actieplan gezonde voeding en beweging.

Daarnaast versterkt men ook de werking van wijkgezondheidscentra door ze te erkennen als 'organisaties met een welbepaalde expertise en opdracht in de buurtgerichte gezondheids-promotie en eerstelijnszorg voor maatschappelijk kwetsbare groepen'. Het preventiebeleid levert dus extra inspanningen voor mensen in armoede en kwetsbare allochtone gezinnen. Preventie is ook een onderdeel van het nationaal kankerplan 2008-2010 van federaal minister Onkelinx.

→ *Werken aan toegankelijkheid*

Niet iedereen krijgt vandaag de medische zorgen waar hij recht op heeft. Dat heeft te maken met de ontoegankelijkheid van de gezondheidszorgen of door een gebrek aan informatie over zijn/haar rechten. Ondertussen wordt er verder gewerkt aan het kenbaar maken van de sociale rechten van de Vlamingen. Men zal nagaan hoe de erkende diensten binnen de zorgsector beter georganiseerd worden zodat cliënten toegeleid kunnen worden naar de zorg die ze nodig hebben. Ook zullen personen die in armoede leven via de rechtenverkenner (www.rechtenverkenner.be) al hun (te verwerven) rechten moeten kunnen terugvinden. In de zorgverzekering wordt een project over gegevensuitwisseling opgestart dat de toekenning van dat recht zal faciliteren.

→ *Betaalbaarheid van gezondheidszorg*

Een van de belangrijkste determinanten van de gezondheidsongelijkheid zijn de verschillen in de (financiële) toegang tot de gezondheidszorg. Het overheidsbeleid wil de betaalbaarheid van de gezondheidszorgen voor de lagere inkomens verhogen. In Vlaanderen wil men de bijdragen voor bepaalde sociale rechten waar mogelijk berekenen op basis van inkomen en gezinssituatie. Concreet werkt men aan een inkomensgerelateerde bijdrage voor de thuiszorgdiensten. De Vlaamse regering ziet dit als een belangrijke opstap om een maximumfactuur in de thuiszorg te realiseren. Deze maximumfactuur zal deel uitmaken van een nieuw basisdecreet inzake Vlaamse sociale bescherming. In het kader van dat basisdecreet wil men ook een betaalbare Vlaamse

hospitalisatieverzekering uitwerken. Wat binnen de Vlaamse bevoegdheden mogelijk is, moet nog juridisch uitgeklaard worden. De residentiële ouderenvoorzieningen werken aan een reglementering om de kostprijs van een verblijf niet boven het inkomen van een inwoner te laten uitstijgen. Ook op federaal vlak werd via de maximumfactuur gewerkt aan de betaalbaarheid van de gezondheidszorg voor de lagere inkomens. Met het programma 'Prioriteit aan chronische ziekten!' werden een aantal financiële maatregelen genomen ten voordele van chronisch zieken. Tenslotte werd het remgeld voor een huisbezoek van een geneesheer bij kinderen jonger dan 10 jaar verlaagd en het remgeld voor een groep medicijnen verminderd.

2.3 Werk

2.3.1 Evolutie

In 2008 is het aantal gezinnen waar niemand werkt, gestabiliseerd. Het percentage kinderen in een huishouden zonder inkomen uit werk, steeg licht tot 5,9%, het aantal volwassenen daalde licht tot 7,9%. De werkloosheidscijfers van de Arbeidskrachten-enquête geven aan dat de werkloosheidsgraad in Vlaanderen in 2008 gemiddeld op een lager niveau lag dan in 2006 en 2007. Deze daling was ook zichtbaar bij kansengroepen, behalve bij allochtonen van buiten de EU, waar de werkloosheidsgraad al opnieuw begon te stijgen. In de loop van 2008 kwam er echter een einde aan de jarenlange daling van de werkloosheidsgraad, die begonnen was in 2005. Door de economische crisis steeg de werkloosheidsgraad in de loop van 2009 gevoelig, en lagen de werkloosheidscijfers elke maand gemiddeld ongeveer 20% hoger dan het jaar voordien. In de eerste maanden van de crisis steeg vooral het aantal jongere werklozen sterker dan gemiddeld, het aantal oudere werklozen minder dan gemiddeld. Oudere werknemers hebben vaker vast werk en meer anciënniteit. Bij afvloeiingen zijn dikwijls eerst de jongeren aan de beurt. Ouderen blijven daarom niet buiten schot, maar door formules zoals brugpensioen, 'Canada Dry'⁴ en tijdskrediet weerspiegelt werkloosheid zich minder af in de cijfers. Ook laaggeschoolden worden getroffen door de

crisis: slechts 53% is aan het werk, tegenover 79% bij de middengeschoolden en 87% bij hogeschoolden (VDAB, 2010). Volgens schattingen van de Nationale Bank zou in 2010 het aantal werklozen met nog ongeveer 60.000 toenemen. In feite is Vlaanderen er de voorbije tien jaar niet in geslaagd om de werkzaamheidsgraad structureel op te krikken. Ook de meeste Lissabon-doelstellingen inzake tewerkstelling werden niet gehaald

2.3.2 Beleidsmaatregelen

De Vlaamse en federale regering hebben op het einde van 2008 en in de loop van 2009 de impact van de crisis op de tewerkstelling proberen te verminderen. Uit het jaarverslag van de Nationale Bank blijkt dat de terugval in werkgelegenheid in 2009 minder sterk was dan bij de vroegere recessies in 1980-1981 en 1992. Dat kan erop wijzen dat de maatregelen er (voorlopig) in slagen het aantal definitieve ontslagen te beperken.

→ *Het Vlaams werkgelegenheids- en investeringsplan*

Het Vlaams werkgelegenheids- en investeringsplan (WIP) werd eind 2009 afgesloten tussen de Vlaamse regering en de sociale partners. Hiermee wou men de negatieve impact van de crisis aanpakken. Een van de speerpunten van het WIP is 'een sluitend maatpak' voor alle werkzoekenden. Dat wil zeggen: een aanpak op maat met bemiddeling, begeleiding en/of opleiding. Zo wordt voor de kwetsbare groepen het begeleidingsaanbod versterkt. Voor mensen in armoede worden de geïntegreerde werk-welzijnstrajecten uitgebreid, voor werkzoekenden met gezondheids- of welzijnsproblemen worden het aantal activeringsmodules verhoogd. Ook voor de sociale economie wordt een groeipad uitgetekend. Zo worden er jobs gecreëerd voor kwetsbare groepen die het verst van de reguliere arbeidsmarkt staan. Een tweede speerpunt van het WIP is een forse uitbreiding van de opleidingscapaciteit. Men mikt vooral op knelpuntberoepen, ondermeer in de social-profitsector. Daarnaast wordt ook het bedrag van de opleidingscheques voor kwetsbare groepen verhoogd.

⁴ *Canady dry is een regeling waarbij werkgevers een toeslag betalen bovenop een werkloosheids- of tijdskredietuitkering*

→ **Federale werkgelegenheidsmaatregelen**

Om definitieve ontslagen te vermijden, laat de federale regering in 2009 toe om -zonder ontslagen- arbeidsprestaties te verminderen. Ondernemingen kunnen nu de arbeidsduur met 1/5 of 1/4 verminderen van hun werknemers, of een categorie van werknemers, en ze krijgen hiervoor een verlaging van de patronale bijdragen. Daarnaast werd ook een 'crisistijds krediet' ingevoerd en een systeem van tijdelijke economische werkloosheid voor bedienden. Deze maatregelen liepen in eerste instantie tot 31 december 2009, maar ze zijn ondertussen verlengd tot 30 juni 2010. In januari 2010 werd ook een aanwervingsplan voor risicogroepen, 'het win-winplan', goedgekeurd. Dit tijdelijk plan stimuleert financieel de aanwerving van jonge, oudere en langdurige werklozen.

2.4 Inkomen

2.4.1 Evolutie

De armoederisicogrens ligt momenteel op € 899 per maand voor een alleenstaande. De armoedecijfers op basis van de EU-SILC-enquête 2008 komen in de meeste gevallen iets lager uit in vergelijking met 2007 en 2006. Ook in 2009 zijn de verschillen te klein om statistisch significant te zijn. We kunnen dan ook niet spreken van een wezenlijke daling van de armoedecijfers, maar eerder van een status quo. Het algemene armoederisicopercentage voor Vlaanderen kwam in 2008 uit op 10%. De risicogroepen zoals alleenstaanden (18,9%), eenoudergezinnen (28,6%) en ouderen (19%) kampen nog altijd met een hoger dan gemiddeld armoederisico.

De voorbije tien jaar waren er jaarlijks lichte schommelingen in de armoedecijfers, maar globaal gezien bleef het vrij stabiel. De minimumuitkeringen liggen nog altijd onder de armoedegrens en de investeringen in de nieuwe sociale risico's (o.a. kinderopvang, tijds krediet) kwamen in verhouding meer de hogere inkomens ten goede (Cantillon, 2009). De actieve welvaartsstaat en de verhoogde sociale investeringen van de voorbije jaren hebben de armoede dus niet teruggedrongen.

De economische crisis en de hogere werkloosheid kunnen ervoor zorgen dat het armoedepercentage in de volgende edities van de SILC zal stijgen. Dit is echter geen zekerheid. Wanneer ook de middenklasse sterk door de crisis wordt getroffen, kan het mediaaninkomen zelfs dalen, waardoor de armoedegrens zou zakken. Dit heeft tot gevolg dat zelfs bij een hogere werkloosheid, het percentage onder de armoedegrens niet noodzakelijk hoeft te stijgen.

De combinatie van de gemakkelijke toegang tot krediet, de hoge inflatie in 2008 en de economische crisis in 2009, maakt dat het aantal personen met schuldenlast blijft stijgen. In 2009 steeg het aantal betalingsachterstanden met 123.803 in België, een stijging met 8,4% (NBB, 2010). Het aantal kredietnemers met een betalingsachterstand nam met 3,6% toe tot 356.611 personen. In 2008 was er eveneens sprake van een daling van de koopkracht. Het totale achterstallige bedrag nam nog sterker toe, namelijk met 16% tot € 2,16 miljard. Dit wijst erop dat de gemiddelde schuldenlast per persoon ook stijgt. Dat steeds meer mensen in zware schuldenlast verzeild raken, wordt eveneens geïllustreerd door de 15.904 nieuwe collectieve schuldenregelingen in 2009. Maar liefst 23,3% meer dan in 2008. Het Vlaams Centrum Schuldbemiddeling stelt ook vast dat het aantal dossiers schuldhulpverlening bij OCMW's en CAW's in 2009 blijft stijgen. Veel erkende diensten kunnen de vraag niet aan waardoor ze wachtlijsten moeten aanleggen. In sommige (groot)steden worden zelfs geen wachtlijsten (meer) aangelegd omdat ze te lang en niet te beheersen zijn. Het valt op dat 44% van de aanvragers een job heeft.

2.4.2 Inkomensmaatregelen

Op 1 juni 2009 werd een welvaartsaanpassing voor de vervangingsinkomens in België doorgevoerd. De laagste sociale uitkeringen (leefloon, sociale steun, inkomensvervangende tegemoetkoming voor gehandicapten en de invaliditeitsuitkering van onregelmatige werknemers) werden met 2% verhoogd. Ook na deze verhogingen liggen deze uitkeringen nog steeds onder de armoedegrens. Ook de pensioenen kregen op die datum een verhoging: de laagste en oude pensioenen met 2% en de inkomensgarantie voor ouderen (IGO) met 0,8%. In 2009 werd een akkoord bereikt om een

'sociale dienstencheque' in te voeren. Hierdoor kunnen bepaalde categorieën van personen met een laag inkomen aan een verlaagde prijs een beroep doen op het stelsel van de dienstencheques.

Daarnaast werden nog de sociale tegemoetkomingen voor elektrische verwarming verhoogd van € 50 naar € 105. Ook voor gasverwarming werd het bedrag verhoogd. Op het domein van de gezondheidszorg wordt getracht om de impact van de medische zorg op het inkomen binnen de perken te houden. Op Vlaams niveau werd in 2009 beslist om de jobkorting, die net uitgebreid was naar alle werkenden, terug te schroeven.

2.5 Wonen

2.5.1 Evolutie

In 2008 steeg het aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen van 140.450 naar 141.481, een toename met meer dan 1.000 eenheden. In 2002 lag dit aantal nog op 131.413. De voorbije zes jaar kwamen er dus ongeveer 10.000 sociale huurwoningen bij. De evolutie van het aantal private huurwoningen kan momenteel nog niet geanalyseerd worden door een gebrek aan betrouwbare data.

Uit de indicatoren van de EU-SILC-enquête 2008 blijkt dat de woonquote voor huurders (26%) vrij stabiel blijft. Het aantal mensen voor wie de totale woonkosten een zware last vormen, stijgt: 15,5% van de eigenaars, en maar liefst 33,2% van de huurders geven dit aan. De stijgende energiekost van de voorbije jaren is hiervoor een mogelijke verklaring. De Nationale Bank beschrijft in haar Jaarverslag 2009 dat de prijzen voor gas en elektriciteit in 2008 wel sterk stegen ten gevolge van de prijsstijgingen voor olie en gas op de internationale markten. In verhouding daalden ze niet even sterk toen de prijzen op de internationale markten ineenzakten. Dit fenomeen roept vragen op bij de Nationale Bank en een grondig onderzoek door het Prijsobservatorium is aangewezen. Daarnaast valt op dat voor het tweede jaar op rij het percentage huurders dat leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit, daalt. Het percentage blijft echter nog altijd zeer hoog, namelijk 34,9% van de huurders leeft in slechte omstandigheden.

2.5.2 Beleidsinitiatieven

→ **Sociale huurwoningen**

In 2009 werden er 1.688 nieuwe huurwoningen opgeleverd. Dit aantal ligt in de lijn van de inspanningen van de voorbije jaren. De komende jaren plant de Vlaamse regering een inhaalbeweging: 43.000 bijkomende sociale huurwoningen tegen 2010. De regering zal hiervoor in de meerjarenbegroting de nodige middelen voorzien. Maar ook met deze verhoogde inspanning zal het vooropgestelde decenniumdoel van 75.000 extra sociale huurwoningen tegen 2017 niet gehaald worden.

→ **Private huurwoningen**

Om het aanbod betaalbare huurwoningen op de private huurmarkt te verhogen, erkent de overheid sociale verhuurkantoren. Deze kantoren huren woningen op de private markt en ze onderverhuren ze door aan woonbehoeftige gezinnen tegen sociale voorwaarden. In 2009 werden zo ongeveer 4.500 woningen verhuurd. Voor de komende jaren wordt een 'aanzienlijke uitbreiding' van dit stelsel gepland, maar voorlopig zonder concrete doelstellingen. Om de betaalbaarheid voor de private huurder te vergroten, zal het stelsel van de huursubsidies worden uitgebreid. In 2010 komen mensen aan bod die al lang op de wachtlijst voor een sociale woning staan. In 2007 werd de federale huurwetgeving gewijzigd om de betaalbaarheid voor de huurder te verbeteren. De wet blijft in de praktijk eerder dode letter, ook al omdat de naleving ervan onvoldoende gecontroleerd wordt. In september 2009 besliste het overlegcomité van de regio's om dit te onderzoeken. De federale Staatssecretaris voor Armoedebestrijding is hier momenteel mee belast, samen met de bevoegde regionale ministers.

→ **Energiekosten aanpakken**

In 2009 werd een nieuw besluit over de sociale openbare dienstverplichtingen goedgekeurd. De nieuwe maatregelen gingen vanaf 1 juli van start: budgetmeters voor aardgas bij wanbetalers en de automatische toekenning van sociale tarieven voor elektriciteit en aardgas. Veel mensen maakten nog geen gebruik van dit recht. Dit aantal zou nu gevoelig moeten

uitbreiden. De rechthebbenden op een sociaal tarief zijn vanaf nu ook de enigen die het statuut van beschermden klanten krijgen. Sinds begin 2010 is ook de federale ombudsdienst Energie operationeel. Personen kunnen daar voortaan terecht met klachten over hun energieleverancier.

2.6 Onderwijs

2.6.1 Evolutie

De Decenniumdoelen streven een daling tot 3% van de laaggeletterdheid en -gecijferdheid bij alle jongeren na, in alle onderwijsvormen. De geletterdheid bij jongeren wordt driejaarlijks gemeten via de Europese PISA-onderzoeken. De resultaten van het PISA-onderzoek uit 2006 werden gebruikt voor de nulmeting van onze Armoedebarmometer. De resultaten van het onderzoek in 2009 zullen pas einde 2010 bekend zijn. De cijfers van PISA 2006 zijn vrij gelijklopend met die van 2000 en 2003. Dit kan erop wijzen dat de voorbije tien jaar weinig tot geen vooruitgang tegen laaggeletterdheid geboekt is.

Laaggeletterdheid bij mensen in armoede is dikwijls het eindresultaat van een schoolloopbaan, gevormd door selectiemechanismen en drempels die in ons onderwijssysteem gevat zitten. Daarom selecteerden we voor dit decenniumdoel nog een aantal primaire indicatoren die de ongelijkheden in het onderwijs en de gevolgen ervan in kaart brengen.

Ook dit jaar moeten we vaststellen dat het percentage leerlingen dat twee jaar of meer achterstand oploopt in het secundair onderwijs, nog licht toeneemt (van 6,52% naar 6,54%). Volgens de Arbeidskrachtenenquête daalt daarentegen de ongekwalificeerde uitstroom in het secundair onderwijs voor het tweede jaar op rij van 9,3% naar 8,5%. Onderzoek van Van Landeghem en Van Damme (2008) geeft echter aan dat het aantal jongeren dat het onderwijs verlaat zonder diploma de voorbije jaren steeds gestegen is tot meer dan 12%. De daling volgens de Arbeidskrachtenenquête zou te wijten zijn aan schommelingen in het aantal jongeren dat na uitstroom nog een andere vorm van onderwijs of vorming volgt. Inzake levenslang leren wordt er geen vooruitgang geboekt. Met 3,3% van de laaggeschoolden die deelnemen aan

levenslang leren, staan we opnieuw op het niveau van de nulmeting. In het jaar 2000 nam slechts 2,5% deel aan levenslang leren.

De voorbije tien jaar is er vooruitgang geboekt, maar de laatste jaren stagneert het opnieuw.

2.6.2 Beleidsinitiatieven

Groenez e.a. (2009) geven twee belangrijke verklaringen voor de ongelijkheid in ons onderwijs. Ten eerste is er de hiërarchische stratificatie in het onderwijs, met de waterval-effecten tussen gewoon en buitengewoon onderwijs, tussen ASO, TSO en BSO, en tussen universiteit en hogeschool. Een tweede verklaring is de vrij liberale opbouw van ons onderwijs -vrijheid van onderwijs en relatief weinig overheidscontrole- wat sociale segregatie in de hand werkt. Om gelijke kansen te garanderen, werkte het onderwijs de voorbije jaren aan het inperken van de watervaleffecten en de sociale segregatie. Ook voor de nieuwe Vlaamse regering blijft 'gelijke kansen' de centrale doelstelling voor het onderwijsbeleid.

→ **Werken aan de hervorming van het secundair onderwijs**

De watervaleffecten in het secundair onderwijs zijn bekend. Om dit tegen te gaan, werkt deze legislatuur aan een hervorming van het secundair onderwijssysteem. In 2009 kwam de commissie Monard met een aantal voorstellen als basis voor een discussie. In de loop van 2010 zal minister Smet ondermeer op basis van dit rapport een conceptnota uitwerken met inhoudelijke voorstellen en een timing. De bedoeling is om nog tijdens deze legislatuur een ontwerp van decreet op te stellen.

→ **Nieuw decreet leerlingenbegeleiding**

De sociale selectie in het onderwijs wordt ook beïnvloed door verschillen in studieoriëntering. De sociale achtergrond bepaalt nog vaak de studieoriëntering. Een nieuw decreet leerlingenbegeleiding zal de begeleiding en ondersteuning van leerlingen moeten versterken. Het is ook de bedoeling dat de rol en de verantwoordelijkheid van de verschillende betrokken partijen worden uitgeklaard. Dat de CLB's bijvoorbeeld voldoende afstand van de school kunnen nemen om jongeren zo objectief mogelijk te oriënteren.

→ **Meetbare doelstellingen in de strijd tegen armoede**

De analyses van het ViA-atelier 'Solidariteit tegen armoede en sociale uitsluiting' dienen als basis om meetbare doelstellingen in de strijd tegen de armoede af te bakenen. Deze doelstellingen worden dan opgenomen in het nieuwe Vlaamse actieplan armoedebestrijding 2009-2014. De onderwijsadministratie zal daarnaast ook indicatoren ontwikkelen die opvolgen in welke mate het Vlaams onderwijs een hefboom is in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting.

→ **Kosten onderwijs aanpakken**

De voorbije legislatuur werden een aantal maatregelen (uitbreiding studietoelagen, maximumfacturen) genomen om de kosten van het onderwijs te verlagen. De nieuwe Vlaamse regering wil op deze weg verder gaan. Zo wil men nu de automatische toekenning van studiefinanciering mogelijk te maken. Daarnaast zullen de schooltoelagen in het kleuter-, lager en secundair onderwijs worden verhoogd. De gevolgen van de nieuwe financiering van het leerplichtonderwijs en de maximumfactuur worden geëvalueerd.

→ **Taalkennis stimuleren**

Een goede kennis van de Nederlandse taal is onontbeerlijk. Niet alleen om laaggeletterdheid te voorkomen, maar ook om talent in het onderwijs te ontwikkelen. Een talenbeleid blijft dan ook één van de speerpunten van het nieuwe onderwijsbeleid. Vanaf het schooljaar 2010-2011 worden nieuwe eindtermen Nederlands geïmplementeerd voor het basisonderwijs en voor de eerste graad van het secundair onderwijs. Voor leerlingen die onvoldoende aanwezig waren in de kleuterklas, wordt een taaltoets ingevoerd die bepaalt of ze mogen instromen in het eerste leerjaar. Via het Strategisch Plan Geletterdheid wordt een screeningsinstrument ontwikkeld, om laaggeletterdheid tijdens een trajectbegeleiding te kunnen detecteren.

2.7 Samenleven

2.7.1 Evolutie

Het verbreden van de netwerken van mensen in armoede is het zesde en laatste decenniumdoel. De hoofdindicator - deelname aan het verenigingsleven boven en onder de armoedegrens - wijst dit jaar op een vergroting van de kloof tussen deze twee groepen. Nu bedraagt het verschil 17,1 %, tegenover 13% vorig jaar. Deze verbreding wordt vooral veroorzaakt door een stijging van de deelname bij de personen boven de armoedegrens. De deelname onder de armoedegrens wijzigt niet significant. Dezelfde verbreding van de kloof zien we ook tussen mensen met een diploma lager secundair onderwijs tegenover universitair onderwijs die een museum, tentoonstelling of galerij bezoeken. Smits en Elchardus (2009) geven ook aan dat de voorbije tien jaar vooral de deelname van hooggeschoolden aan het verenigingsleven gestegen is. Hierdoor wordt het risico op sociale uitsluiting en niet-participatie van de laaggeschoolden steeds groter. Na een stabiel 2008 is het aantal mensen dat nu aangeeft zich geen internetverbinding te kunnen permitteren, gezakt van 5,3% naar 3,4% (EU-SILC, 2008). Mogelijks zijn dit de effecten van het in 2006 opgestarte 'Nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof'. Met verschillende acties beoogt men de digitale kloof in België op vijf jaar tijd met een derde te verminderen. Ook in dit domein merken we de gestegen levenskosten. Het aantal personen dat aangeeft zich geen week vakantie weg van huis te kunnen veroorloven, steeg van 13,3% naar 17,8%.

2.7.2 Beleidsinitiatieven

→ **Participatiedrempels afbouwen**

Mensen in armoede worden geconfronteerd met drempels van uiteenlopende aard (financieel, sociaal, cultureel, persoonlijk) die ervoor zorgen dat ze minder kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. Het overheidsbeleid van de voorbije jaren mikte dan ook op het wegwerken van deze drempels. Uit onderzoek van Pickery en Pauwels (2007) weten we dat het vooral de laaggeschoolden zijn die in verhouding het minst participeren aan het bredere verenigingsleven.

→ **Masterplan evenredige deelname**

Het huidige participatiedecreet heeft als doel om de participatie van mensen in armoede te stimuleren op de domeinen cultuur, jeugd en sport. Met het Pact 2020 van Vlaanderen in Actie (ViA) gaat de Vlaamse regering nog een stap verder door een masterplan op te stellen dat een evenredige deelname van alle doelgroepen aan alle domeinen van het maatschappelijk leven beoogt. Elke minister moet voor zijn of haar beleidsdomein maatregelen nemen om die gelijke deelname te garanderen. Het is de bedoeling dat het masterplan concrete acties, een tijdsplanning, meetbare doelstellingen en een monitoringsysteem zal bevatten.

→ **Digitale kloof**

Een studie in opdracht van de Staatssecretaris voor armoedebestrijding in 2008 gaf de nood aan om de digitale competenties bij kansarmen te bevorderen. In reactie op deze studie werd een projectoproep gelanceerd voor vzw's en overheidsdiensten om een kansarm publiek te laten wennen aan ICT. Een veertigtal projecten werden uiteindelijk uitgevoerd.

Een tweede studie uit 2009 (Brotcorne e.a.) onderzocht de ongelijke digitale toegang en vertrouwde bij jongeren tussen 16 en 25 jaar. Uit de studie bleek dat er een breuklijn bestaat tussen de ervaring van jongeren op het internet en de verwachtingen van de maatschappij ten opzichte van het gebruik van ICT (gebruik van software, opzoeken van informatie, financiële en commerciële toepassingen). Die breuklijn kan een vorm van sociale uitsluiting zijn, ook voor kansarme jongeren. In 2010 zal daarom een projectoproep gelanceerd worden om de overgang te overbruggen tussen de gebruikerswereld van jongeren en de gebruikersmodellen die de maatschappij van hen verwacht. De doelgroep van de projecten zijn kansarme jongeren en hun ouders.

BIJLAGE

Tabellen met indicatoren voor de Armoedebaarometer

Bibliografie

Tabel 1: Gezondheid

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
G1 Subjectief gezondheidsgevoel: % mensen dat de eigen gezondheid als slecht tot zeer slecht ervaart - Boven armoedegrens - Onder armoedegrens	4,4% 13,3%	4,2% 15,5%	5,0% 10,9%	EU-SILC (2006, 2007) ⁵
G2 Levensverwachting in goede gezondheid: Aantal jaren dat iemand naar verwachting nog gezond zal leven op de leeftijd van 25 jaar: Mannen - Geen diploma secundair onderwijs - Hoger onderwijs lange type Vrouwen - Geen diploma secundair onderwijs - Hoger onderwijs lange type	Cijfers 1997, België 28,1 jaar 45,9 jaar 24,4 jaar 49,1 jaar	Nieuwe studie WIV met actuele cijfers verwacht in 2010	Nieuwe studie WIV met actuele cijfers verwacht in 2010	Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (WIV)
G3 Foeto-infantiele sterfte: het sterfterisico ⁶ via Odd's ratio ⁷ vergeleken naargelang de opleiding van de moeder en de nationaliteit van de moeder	Universiteit: 1 Lager SO: 2,12 Hoger SO: 1,81 België: 1 Andere EU-landen: 0,75 Turkije: 1,25 Marokko: 1,69 Andere: 1,64	Universiteit: 1 Lager SO: 1,50 Hoger SO: 1,87 België: 1 Andere EU-landen: 0,95 Turkije: 0,95 Marokko: 1,83 Andere: 1,50	Cijfers voor de geboorten in 2007-2008 beschikbaar medio 2010	Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: cijfers geboorten 2003-2004; 2005-2006
G4 Betaalbaarheid: percentage personen dat gezondheidszorgen moet uitstellen om financiële redenen - Boven armoedegrens - Onder armoedegrens	0,4% 3,9%	0,8% 4,4%	0,8% 4,7%	EU-SILC (2006,2007)
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Totale dekkinggraad van borstkankerscreening in Vlaanderen (2006-2007)⁸ : Vrouwen met recht op een verhoogde tegemoetkoming: 54% Vrouwen zonder recht op een verhoogde tegemoetkoming: 67%				

⁵ Gegevens van de EU-SILC enquête zijn afkomstig van de FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

⁶ sterfte bij geboorte of in het eerste levensjaar

⁷ Een berekeningsmethode om kansen met elkaar te vergelijken. De kans dat een gebeurtenis zich voordoet in één groep wordt vergeleken met de kans in een referentiegroep. Bijvoorbeeld: bij mannen sterven 12 op 1.000 per jaar, bij vrouwen sterven 7 op 1.000 per jaar. De Odd's ratio voor mannen ten opzichte van vrouwen is dan $12/7 = 1,7$. Het risico om te overlijden is voor mannen 1,7 keer groter dan voor vrouwen (de Odd's ratio voor de referentiegroep is dan altijd 1)

⁸ Bron: Programma borstkankerscreening, rapport nr. 7 van het Interministerieel Agentschap

Tabel 2: Arbeid

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
A1 Percentage van de bevolking dat leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk: - Percentage kinderen - Percentage volwassenen	(2006) 6,5% 9,2%	(2007) 5,7% 8,2%	(2008) 5,9% 7,9%	Steunpunt WSE
A2 Werkloosheidsgraad ⁹ van kansengroepen: - Laaggeschoolden - Ouderen - Jongeren - Alloctonen	(2006) Algemeen: 5,0% Laaggeschoolden: 7,5% Ouderen: 4,8% Jongeren: 12,5% Alloctonen: 25,2%	(2007) Algemeen: 4,4% Laaggeschoolden: 6,3% Ouderen: 4,0% Jongeren: 11,7% Alloctonen: 21,4%	(2008) Algemeen: 3,9% Laaggeschoolden: 6,0% Ouderen: 3,6% Jongeren: 10,5% Alloctonen: 23,3%	Steunpunt WSE
A3 Percentage schoolverlaters dat na één jaar nog naar werk zoekt	Schoolverlaters na schooljaar 2004-2005: 12,9%	Schoolverlaters na schooljaar 2005-2006: 10,9%	Schoolverlaters na schooljaar 2006-2007: 9,8%	VDAB-studie Werzoekende schoolverlaters in Vlaanderen
A4 Langdurige werkloosheidsgraad: aandeel langdurig werklozen in de totale werkloze bevolking	(2006) 44,6%	(2007) 37,5%	(2008) 39,2%	Steunpunt WSE
A5 Percentage werkenden onder de armoederisicogren	3,8%	3,1%	3,9%	EU-SILC (2006,2007)
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Tewerkstelling in sociale economie (1 januari 2009)¹⁰ : Sociale werkplaatsen: 3.030 VTE ¹¹ doelgroepwerknemers Beschutte werkplaatsen: capaciteit 14.224 VTE doelgroepwerknemers, 14.163 ingevuld Invogbedrijven: capaciteit 5.800 VTE doelgroepwerknemers, 1.041 ingevuld Lokale diensteneconomie: 988 VTE doelgroepwerknemers				
Aandeel kansengroepen in niet-werkende werkzoekenden/trajectbegeleiding¹² (2009): Kortgeschoolden: 44,2%/49,7% Alloctonen: 19,6%/25,9% Ouderen (>50jaar): 15,7%/6,8% Arbeidsgehandicapten: 10,8%/15,2%				

⁹ Werklozen volgens de ILO-definitie zijn de niet-werkenden die de afgelopen vier weken actief naar werk gezocht hebben en onmiddellijk beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, plus de niet-werkenden die een job gevonden hebben die binnen de drie maanden begint.

¹⁰ Bron: Jaarverslag Vlaams subsidieagentschap Werk en Sociale Economie 2008

¹¹ Voltijds equivalenten

¹² Er is sprake van oververtegenwoordiging in de de trajectwerking wanneer het aandeel in de trajectwerking hoger ligt dan het aandeel in de niet-werkende werkzoekenden. Hier is dit het geval voor de kortgeschoolden, alloctonen en arbeidsgehandicapten.

Tabel 3: Inkomen

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
I1 Armoederisicopercentage na alle sociale overdrachten, pensioen inbegrepen - Algemeen - Alleenstaanden - Eenoudergezinnen - Ouderen	11,4% 20,5% 23,8% 23,1%	10,9% 21,7% 27,6% 22,3%	10,0% 18,9% 28,5% 19,4%	EU-SILC (2006,2007)
I2 Subjectieve armoede: het percentage personen dat aangeeft het moeilijk te hebben om rond te komen	11,7%	9,6%	14,8%	EU-SILC (2006,2007)
I3 Percentage bevolking dat zich geen grote onverwachte aankoop (> €750) kan veroorloven	11,8%	11,6%	13,6%	EU-SILC (2006,2007)
I4 Overmatige schuldenlast: het percentage personen dat de voorbije 12 maanden een rekening 1 of meer keer niet op tijd kon betalen: Huishuur Aankopen op afbetaling of kredietschulden	3,1% 4,6%	2,8% 1,9%	3,8% 3,7%	EU-SILC (2006,2007)
I5 Armoedepercentage volgens regio van herkomst - Niet-Europese herkomst - Turkse herkomst - Marokkaanse herkomst - Italiaanse herkomst	29,85% 58,94% 55,56% 21,49%	Geen update voorzien	Geen update voorzien	'De kleur van armoede' KBS op basis gegevens Gezondheidsenquête en PSBH 2001
Blijvende armoederisicopercentage: percentage personen die zich het huidige en de voorbije twee jaar onder de armoederisicodrempel bevonden	Nog niet mogelijk omdat longitudinale bestanden nog niet gevalideerd zijn	Nog niet mogelijk omdat longitudinale bestanden nog niet gevalideerd zijn	Nog niet mogelijk omdat longitudinale bestanden nog niet gevalideerd zijn	EU-SILC
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Bedrag minima voor loon, pensioen, invaliditeit, werkloosheid en leefloon ¹³ Minimumloon ¹⁴ Vanaf 21 jaar: € 1.3087,49 Vanaf 21,5 jaar + 6 maanden anciënniteit: € 1.424,31 Vanaf 22 jaar + 12 maanden anciënniteit: € 1.440,67 Minimum werkloosheidsuitkering Samenwonende met gezinslast: € 1.007,50 Samenwonende: € 634,40 Alleenwonende: € 846,56 Leefloon	Alleenstaande: € 725,79 Samenwonende: € 483,86 Samenwonende met een gezin te zijnen laste: € 967,72 Minimumpensioen ¹⁵ Rustpensioen gezinsbedrag: € 1.255,69 Rustpensioen alleenstaande: € 1.004,87 Inkomensgarantie voor ouderen (IGO) ¹⁶ Gehuwde of samenwonende: € 598,90 Alleenstaande: € 898,35 Minimum invaliditeitsuitkering Regelmatig werknemer met gezinslast: € 1.255,80	Regelmatig werknemer samenwonend: € 844,74 Regelmatig werknemer alleenstaand: € 1.004,90 Niet-regelmatig werknemers met gezinslast: € 967,72 Niet-regelmatig werknemer samenwonend: € 725,66 Niet-regelmatig werknemer alleenstaand: € 725,66 Schuldenlast (toestand 31/12/09, cijfers voor België) Aantal personen die een beroep doen op een collectieve schuldenregeling: 70.168 Aantal personen met een betalingsachterstand bij kredieten: 356.611		

¹³ Bedragen op 01/01/2010

¹⁴ Het Gewaarborgd gemiddeld minimummaandinkomen is het minimumloon uit arbeid dat de werkgever in de privé-sector voor een voltijdse werknemer die 21 jaar of ouder is moet garanderen.

Tabel 4: Wonen

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
W1 Aantal private huurwoningen in Vlaanderen	603.237 – 136.381 = 466.856 (toestand 2005)	Geen nieuwe gegevens beschikbaar	Geen nieuwe gegevens beschikbaar	Woonsurvey en Woonschouwing 2005
W2 Aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen	137.837 (toestand eind 2006)	140.450 (toestand eind 2007)	141.481 (toestand eind 2008)	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
W3 Aantal personen op de wachtlijsten voor een sociale huurwoning	76.726	Nieuwe update medio 2010 beschikbaar	Nieuwe update medio 2010 beschikbaar	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
W4 Woonquote -Huurders -Eigenaars	27,8% 21,7%	25% 23%	26% 18%	EU-SILC (2007) ²⁰
W5 Percentage bevolking dat aangeeft dat de totale woonkosten een zware last vormen -Eigenaars -Huurders	11,9% 28,3%	9,7% 20,3%	15,5% 33,2%	EU-SILC (2006,2007)
W6 Percentage bevolking dat aangeeft financiële moeite te hebben om zijn huis te verwarmen	7,5%	10,7%	4,2%	EU-SILC (2006,2007)
W7 Percentage bevolking dat leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit of met een gebrek aan comfort -Eigenaars -Huurders	24,3% 44,6%	22,3% 40,2%	21,7% 34,9%	EU-SILC (2006,2007)
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Aantal kleine woningen in Vlaanderen (2001): 170.000 Aantal actieve budgetmeters in Vlaanderen (toestand 31/12/2008): 35.059				

¹⁵ Het maandelijkse minimumbedrag voor een rustpensioen voor iemand met een volledige loopbaan

¹⁶ Het IGO is een bijstandsregeling die de overheid verstrekt aan ouderen die de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar hebben bereikt en die door omstandigheden geen of geen volledige loopbaan hebben kunnen opbouwen.

¹⁷ Berekening: aantal huurwoningen volgens Woonsurvey – aantal sociale huurwoningen op 31 december 2005 = aantal private huurwoningen in Vlaanderen in 2005.

¹⁸ De woonquote is het aandeel van het netto huishoudinkomen dat maandelijks wordt uitgegeven aan de huurprijs zonder kosten (voor huurders) of aan de maandelijke afbetalingen voor hypotheecaire leningen (voor eigenaars).

¹⁹ De eigenaars die hun hypotheecaire lening al hebben afbetaald worden hier niet mee opgenomen.

²⁰ Cijfers van nulmeting zijn afkomstig van Vlaamse Woonsurvey, aangezien cijfers EU-SILC 2006 niet werden vrijgegeven.

²¹ Gebrek aan comfort wordt hier gedefinieerd als het niet beschikken over minstens één van de volgende zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water; ontoereikende kwaliteit wordt gedefinieerd als het hebben van minstens één van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, roltend raamwerk of te donker.

²² Berekend op basis van de gegevens van de Socio-Economische Enquête 2001, klein wonen wordt gedefinieerd als woningen kleiner dan 35 m².

Tabel 5: Onderwijs

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
O1 Percentage 15-jarigen met getletterdheid niveau 1 of minder ²³	14,1%	Geen nieuwe gegevens, resultaten PISA 2009 beschikbaar eind 2010	Geen nieuwe gegevens, resultaten PISA 2009 beschikbaar eind 2010	PISA-onderzoek (2006)
- Algemeen	530/551			
- Gemiddelde scores leesvaardigheid/wiskunde	421/467			
- Autochtone leerlingen ²⁴	431/456			
- Tweede-generatieleerlingen	(2006-2007)	(2007-2008)	(2008-2009)	Departement Onderwijs
- Eerste-generatieleerlingen	6,44%	6,52%	6,54%	
O2 Percentage van de schoolbevolking (gewoon secundair onderwijs) met twee jaar of meer achterstand	(2006)	(2007)	(2008)	Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE
O3 Percentage ongekwalificeerde uitstroom secundair onderwijs ²⁵	10,0%	9,3%	8,5%	
O4 Percentage bevolking dat deelneemt aan levenslang leren ²⁶ :	(2006)	(2007)	(2008)	Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE
- Hooggeschoold	14,5%	13,6%	12,6%	
- Middengeschoold	7,3%	6,6%	6,6%	
- Laaggeschoold	3,3%	3,5%	3,3%	
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Jaarlijkse studiekosten in het secundair onderwijs ²⁷ :				
ASO: € 1.018		TSO: € 1.099		
BSO: € 987		KSO: € 1.256		

²³ Leerlingen die niveau 1 halen op de leesvaardigheidsschaal kunnen enkel de meest eenvoudige leestaken oplossen. Ze kunnen expliciet geformuleerde informatie in een tekst lokaliseren, kunnen het hoofdthema van een tekst reconstrueren en kunnen een eenvoudig verband leggen naar algemene, alledaagse kennis.

²⁴ Autochtone leerlingen zijn geboren in België en minstens één van beide ouders ook. Eerste-generatieleerlingen zijn niet in België geboren en beide ouders ook niet. Tweede-generatieleerlingen zijn geboren in België, maar beide ouders in een ander land.

²⁵ Wordt gedeïndeerd als het aandeel van de totale bevolking tussen 18 en 24 jaar dat ISCED-niveau 2 (lager secundair onderwijs) of lager heeft bereikt en geen onderwijs of opleiding heeft gevolgd in de vier weken voor de Arbeidskrachtenenquête

²⁶ Dit wordt gemeten door het percentage van de bevolking tussen 25 en 64 jaar die deelgenomen hebben aan een opleiding of training gedurende de vier weken die voorafgingen aan de Arbeidskrachtenenquête.

²⁷ Bron: HIVA (2008) Studiekosten in het secundair onderwijs. Wat het aan ouders kost om schoolgaande kinderen te hebben.

Tabel 6: Samenleven

INDICATOR	NULMETING	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BRON
S1 Deelname aan het verenigingsleven: percentage personen dat aangeeft buitenshuis deel te nemen aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten:				EU-SILC (2006-2008)
-Boven armoedegrens	35,15%	39,8%	39,9%	
-Onder armoedegrens	20,02%	26,8%	22,8%	
S2 Percentage personen dat aangeeft nooit een museum, tentoonstelling of galerij te bezoeken:				SCV-survey (2006-2008)
-Lager Secundair	58,0%	56,9%	63,3%	
-Universitair	16,9%	22,1%	14,8%	
S3 Percentage personen dat aangeeft nooit te participeren aan theater of een toneelvoorstelling van een amateurgezelschap:				SCV-survey (2006-2008)
-Lager Secundair	65,1%	64,9%	67,0%	
-Universiteit	50,0%	52,3%	55,2%	
S4 Percentage personen dat aangeeft zich geen internetverbinding te kunnen aanschaffen om financiële redenen	5,3%	5,3%	3,4%	EU-SILC (2006-2008)
S6 Percentage personen dat zich niet één week vakantie, weg van thuis kan veroorloven	14,5%	13,3%	17,8%	EU-SILC (2006-2008)
SECUNDAIRE INDICATOREN				
Begroting 2010 sociaal-artistieke projecten: € 269.000				
Bereik steunpunt vakantieparticipatie (2009):				
Totaal aantal participanten: 87.285				
Individuele vakanties: 2.702				
Groepsvakanties: 2.661				
Georganiseerde vakanties: 4.207				

Bibliografie

- BARDONE, L. & GUIO, A.-C. (2005), *In work poverty. New commonly agreed indicators at the EU level*, (Statistics in Focus. Population and social conditions - 5/2005), Luxemburg: Eurostat.
- BELLE, D. (1982), The Impact of Poverty on Social Networks and Supports, *Marriage and Family Review*, winter, 5: 89-103.
- BOSSUYT, N. & VAN OYEN, H. (2000), *Gezondheidsverwachting volgens socio-economische gradiënt in België*, Brussel: WIV - Instituut Louis Pasteur.
- BROTCORNE, P., MERTENS, L. & VALENDUC, G. (2009), *Offline jongeren en de digitale kloof. Over het risico op ongelijkheden bij "digital natives"*, Namen: vzw Fondation Travail-Université
- CAMPAERT, G. (2007), *De onderkant van de woonmarkt* in J. VRANKEN, G. CAMPAERT, K. DE BOYSER & D. DIERCKX (EDS), *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2007*, Leuven, Voorburg: Acco, pp 99-111
- CANTILLON, B. (2009), *De paradox van de investeringsstaat: waarom is de armoede niet gedaald?* Antwerpen: CSB-Berichten, 32p
- CATTEL, V. (2001), Poor people, poor places, and poor health: The mediating role of social networks and social capital, *Social Science and Medicine*, 52: 1501-1516.
- CONTOYANNIS, P. & JONES, A. M. (2004), Socio-economic status, health and lifestyle, *Journal of Health Economics*, 2004 (23): 965-995.
- DE BOYSER, K. & VRANKEN, J. (2009), *Naar een doelmatigere armoedebestrijding. Een verkenning van de paden naar een meer planmatig en evidence-based armoedebestrijdingsbeleid in Vlaanderen*, Antwerpen, OASeS, 202p.
- DE BOYSER, K. & LEVECQUE, K. (2007), Armoede en sociale gezondheid: een verhaal van povere netwerken? in J. VRANKEN, G. CAMPAERT, K. DE BOYSER & D. DIERCKX (EDS), *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2007*, Leuven, Voorburg: Acco, pp 167-178
- DE GREEF, M. H. G. (1992), *Het oplossen van problematische schulden. Een analyse van de invloed van hulpverlening, interorganisatorische samenwerking en huishoudkenmerken op de effectiviteit*, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- DELIZÉE, J. M. (2008), *Federaal Plan Armoedebestrijding.*, 33p.
- DEWILDE, C. (2003), A Life-Course Perspective on Social Exclusion and Poverty, *British Journal of Sociology*, March, 54 (1): 109-128.

- DIERCKX, D. (2007), *Tussen armoedebeleid en beleidsarmoede. Een retrospectieve en interventiegerichte analyse van de Vlaamse beleidspraktijk*, (Sociale InZichten), Leuven/Leusden: Acco.
- GADEYNE, S. & DEBOOSERE, P. (2000), *Socio-economische factoren in differentiële sterfte van mannen van 45 tot 64 jaar in België*, Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- GROENEZ, S., NICAISE, I. & DE RICK, K. (2009), *De ongelijke weg door het onderwijs*. in VANDERLEYDEN, L., CALLENS, M. & NOPPE, J. *De sociale staat van Vlaanderen*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering, pp. 33-68
- GROENEZ, S., VAN DEN BRANDE, I. & NICAISE, I. (2003), *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Een verkennend onderzoek op de Panelstudie van Belgische Huishoudens*, (LOA-rapport nr. 10), Leuven: Steunpunt LOA 'Loopbanen doorheen onderwijs naar de arbeidsmarkt'.
- HIRT, N., NICAISE, I. & DE ZUTTER, D. (2007), *De school van ongelijkheid*, Berchem: EPO.
- HOGHE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID (2005), *Verslag 2005*, Brussel: Hoge Raad voor de Werkgelegenheid.
- LEVECQUE, K. (2007), *Exclusion in kind and mind; een sociologisch onderzoek naar het verband tussen armoede en depressie vanuit een multidimensionaal armoedeperspectief*. Doctoraal Proefschrift, Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- MACKENBACH, J., KUNST, A., CAVELAARS, A., GROENHOF, F. & GEURTS, J. (1997), *Socioeconomic inequalities in morbidity and mortality in western Europe*, *Lancet*, 349 (9066): 1655-1659.
- MACKENBACH, J. P. (2005), *Health Inequalities: Europe in profile*, London: UK Presidency of the EU.
- MUYTERS, P. (2009) *Beleidsnota 2009-2014*, Werk, Brussel: Vlaamse overheid
- NATIONALE BANK VAN BELGIE (2010) *Statistieken. Centrale voor kredieten aan particulieren-2009*, Brussel: Nationale Bank
- NATIONALE BANK VAN BELGIE (2010) *Verslag 2009 Economische en financiële ontwikkeling*, Brussel: Nationale Bank
- O'REILLY, P. (1988), *Methodological issues in social support and social network research*, *Social Science and Medicine*, 26: 863-873.
- PICKERY, J. & PAUWELS, G. (2007), *Wie participeert niet? Ongelijke deelname aan het maatschappelijk leven in verschillende domeinen.*, (Vlaamse Regering), Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

- RINGEN, S. (1995), *Well-Being, Measurement and Preferences*, *Acta Sociologica*, (38): 3-15.
- SAMENLEVINGSOPBOUW ANTWERPEN (2008), *Bundeling problemen op de vrijgemaakte energiemarkt*.
- SERV (2007a), *Sociaal-Economisch Rapport van Vlaanderen*, Gent: Academia Press.
- SMET, P. (2009) *Beleidsnota 2009-2014 Onderwijs. Samen grenzen verleggen voor elk talent*, Brussel: Vlaamse overheid
- SMITS, E. & ELCHARDUS, M. (2009), *Vlaanderen sociaal bekabeld* in VANDERLEYDEN, L., CALLENS, M. & NOPPE, J. *De sociale staat van Vlaanderen*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering, pp. 235-278
- STEUNPUNT RE-CREATIEF VLAANDEREN (2005), *Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004, eerste analyse van de survey: belangwekkende cijfers en conclusies*, Gent: Steunpunt Re-creatief Vlaanderen
- TIELENS, M. (2005b), *Van a tot z achterop. De achterstelling van allochtonen in onderwijs en werk*, in: STEUNPUNT WAV & VIONA - STUURGROEP STRATEGISCH ARBEIDSMARKTONDERZOEK (eds.), *Jaarboek*. (De arbeidsmarkt in Vlaanderen - Jaarreeks 2005). Antwerpen: Garant, 119-127.
- VANDEURZEN, K. (2009), Beleidsnota 2009-2014. *Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*, Brussel: Vlaamse overheid
- VAN LANDEGHEM, G. & VAN DAMME, J. (2008), *De EAK-indicator van "vroegtijdige schoolverlaters": toets aan administratieve onderwijsgegevens en kritiek*, Leuven: SSL-rapport nr. SSL/OD1/2008
- WHELAN, C. T., LAYTE, R. & MAÏTRE, B. (2002), *Multiple Deprivation and Persistent Poverty in the European Union*, *Journal of European Social Policy*, 12 (2): 91-105.
- WINTERS, S., HEREMANS, F., ELSINGA, M., MARCHAL, A., VANDEKERCKHOVE, B. & VAN STEEN, G. (2004), *Op weg naar een Vlaamse huursubsidie?*, Leuven: Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid.
- WIV (2002), *Gezondheidsenquête door middel van Interview*, België, 2001, (IPH/EPI Reports), Brussel: WIV.
- WIV (2006), *Gezondheidsenquête door middel van Interview*, België, 2004, (IPH/EPI Reports N° 2006 - 035), Brussel: WIV.
- WOONINSPECTIE, V. O. A. I. R. (2008), *Rapport zes jaar Vlaamse Wooninspectie*.

kijk ook bij www.decenniumdoelen.be